

Özlem İlyas, *Freelance Emek: Ofissiz Çalışmanın Sınıfsallığı*, İletişim Yayınları, 2022, 216 s.

Değerlendiren: Elif Kaşık

Esnek çalışma modeli uygulamalarıyla birlikte işin yapısı ve iş gücünün niteliğinde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm büyük oranda hizmet sektörünün ve beyaz yakalı iş gücünün yükselişiyle de yakından ilişkilidir. Ayrıca son 20 yılda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, özellikle bulut bilişim sistemlerinin sağladığı imkânlar, çalışmanın mekân ve zaman sınırlanmasını ortadan kaldırarak “istediğin yerde istediğin zaman” çalışma düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu çalışma modeline en iyi örneklerden birini oluşturan freelance (serbest) çalışma da uzun zamandır böyle bir süreci tecrübe etmektedir. Daha çok çevirmenlik ve editörlük sektöründe yaygın bir çalışma olarak görülen freelance çalışma son yıllarda dijital teknolojilerin kullanımının artması ve uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte özellikle bilişim ve medya sektörleri başta olmak üzere birçok sektörde yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla freelance çalışma gelecekte çalışma hayatını daha fazla etkileyeceği düşünülen önemli bir konudur. Konuya ilişkin ulusal literatürdeki çalışmalar az sayıda da olsa son yıllarda artış göstermektedir. Genel olarak ulusal ve uluslararası literatüre bakıldığında freelance çalışmanın sıklıkla iki bağlamda tartışıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi freelance çalışmanın sunduğu zaman ve mekândan bağımsız olma, özgürlüğü, yaratıcılığı ve girişimciliği desteklediği düşünülen olumlu yaklaşımdır. İkincisi ise freelance çalışma şartları ve koşullarına odaklanarak emeğin güvensizleşmesini vurgulayan eleştirel yaklaşımdır.

@ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. elifkasik0@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-3713-5430>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0340
insan & toplum, 2023
insanvetoplum.org

2022 yılında yayımlanan *Freelance Emek: Ofissiz Çalışmanın Sınıfsallığı* kitabı freelance emeği konu edinmekte ve freelance çalışanların sınıfsal konumlarına ilişkin çeşitli tartışmalara yer vererek eleştirel bir yaklaşım benimsemektedir. Kitap, Özlem İlyas'ın 2019 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladığı yüksek lisans tezinden Türkçeye tercüme edilmiş ve yeni veriler eklenerek güncellenmiştir. Yazar, lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nde tamamlamıştır. Bu bağlamda önsözde böyle bir araştırmanın ortaya çıkmasına neden olan iki temel unsurdan bahsetmektedir. İlki bir freelance çevirmen olarak çalışan yazarın da oluşumunda yer aldığı 2015 yılında kurulan freelance çalışanların ve işsizlerin bir araya gelerek yaşadıkları zorlukları paylaştıkları “Dünyada Mekân” adlı oluşumdur. İkincisi ise 2018 yılında kurulan Ofissizler Freelance Dayanışma Ağı'nda yapılan tecrübe paylaşımlarıdır. Nitekim kitabın bulgularının büyük çoğunluğu bahsedilen mekânlarda 16 freelance çalışan ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere ve katılımcı gözlem tekniğinin kullanıldığı nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Ancak örneklem grubu bu katılımcılarla sınırlı değildir. Çünkü kitapta İstanbul'da bulunan iki ortak çalışma mekânı (coworking space) yöneticisi ve buralarda çalışan üç start-up sahibiyle de görüşmeler gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Tezden farklı olarak kitabın hazırlanması aşamasında Covid-19 salgını sonucu evden çalışmanın yaygınlaşması dolayısıyla ofissizleşmenin beyaz yakalıları üzerindeki etkilerini anlamak için 11 beyaz yakalı çalışanla da görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak kitabın ekler kısmında yer verilen saha araştırması katılımcı tablosunda odak grup çalışmalarının da yapıldığı yer almaktayken, yöntemle dair alt başlıkta buna değinilmemiştir. Nitekim kitapta yöntemle ilişkin bilgiler “araştırmanın yöntemine dair bir not” başlığında çok kısa bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca kitapta araştırmanın tasarımı, süreci ve analizine ilişkin derinlemesine yapılmış açıklayıcı bilgiler bulunmamaktadır. Kitapta eksik bırakılan önemli bir diğer nokta ise araştırmanın deseni, araştırmanın yöntemi ve kullanılan tekniklerin neden tercih edildiği ve nasıl kullanıldığına ilişkin metodolojik bilgilerin yeterince temellendirilmemiş olmasıdır. Bu eksiklik ilerleyen sayfalarda yazarın yapacağı kuramsal ve ampirik analizlerin nedenlerine ilişkin okurun kafasında oluşan çeşitli soruların yanıtı kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kitapla ilgili en büyük eleştiri, araştırmanın yöntem ve metodolojik yaklaşımına ilişkin bilgilerin yetersizliğidir.

Kitap, giriş bölümü haricinde beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, freelance çalışmanın ne olduğu, literatürde nasıl değerlendirildiği, hangi çalışmanın freelance olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, freelance çalışmada çeviri sektöründen bilişim sektörüne yaşanan değişimi ve kendisinin freelance çalışmayı nasıl bir yaklaşımı benimseyerek anlamaya çalıştığını kapsamlı bir şekilde

açıklamaktadır. Yazar, freelance çalışmayı güvencesiz bir çalışma biçimi olarak değerlendirmekte ve freelance çalışanların homojen bir yapıya sahip olmadıklarını vurgulamaktadır. Standing'in "prekarya", Hard ile Negri'nin ise "gayri maddi emek" kavramlarını, emeğin dönüşümüne odaklanarak güvencesiz yaşam biçimini ortaya çıkarmaları bakımından önemli bulmaktadır. Fakat emeğin esnekleşme sürecinden dolayı yapılan bu tanımlamaların tarihsel bir özne arayışından kaynaklı siyasi bir çıkmaza da neden olduğunu düşünmekte ve bu tanımlamaları eleştirmektedir (s. 12). Yazarın diğer bir eleştirisi ise bu yaklaşımın tam karşısında konumlanan "neoliberal girişimci özne" söylemidir. Bu yaklaşım yazara göre, freelance çalışma tarzını mekân ve zaman sınırlaması olmamasından dolayı özgürlükle ilişkilendirerek sadece olumlu taraflarına odaklanmakta, dezavantajlarını görmezden gelmektedir. Dolayısıyla yazar, emeğin güvencesizleşmesine vurgu yapan eleştirel söylemler ile onun tam karşısında yer alan neoliberal söylemleri öznelci ve determinist varsayımlara dayanmakla eleştirmektedir. Buradan hareketle yazarın yaklaşımı ve kitabın amacı "güvencesizlik" ya da "özgürlük" söylemlerinden ayrılarak Dünya'da Mekân ve Ofissizler'deki freelance çalışanların "özörgütlenme" tecrübelerine başvurarak yeniden sınıf siyasetinin oluşturulabileceği düşüncesidir. Bu bağlamda yazar konuya ilişkin mevcut literatürdeki kuramsal-kavramsal tartışmaları derinlemesine analiz etmekte ve tartışmaların ötesine geçerek yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Fakat kitaptaki farklı freelance çalışanların sınıfsal konumlarına ilişkin bir temsil üretme çabasından kaynaklı örneklem grubunun çeşitliliği bazı sorunlara neden olmuştur. Özellikle pandemi süreciyle evden çalışmaya başlayan beyaz yakalıların araştırmaya dahil edilmesi kendi hesabına çalışan geçici, proje bazlı, güvencesiz freelance çalışanlar ile aynı bağlamda tartışılmaya başlandığında çalışma koşulları ve ilişkileri noktasında bir karmaşa ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar yazar bu çeşitliliğin ortak noktalarına odaklanarak bir temsil üretmeye çalışsa da freelance çalışanlar ile beyaz yakalı şirket çalışanları arasında sosyoekonomik farklılıklar başta olmak üzere, çalışma şartları ve koşulları açısından oldukça farklılık bulunmaktadır.

Birinci bölümde yazar, neoliberal söylemin freelance çalışanlara ilişkin sunduğu anlatılara yer vermektedir. Yazara göre neoliberal söylem, freelance çalışmayı tamamen bir tercih ve imkân olarak kabul eder. Hâlbuki yaptığı görüşmelerin çoğunun bunun tersini gösterdiğini söylemektedir. Nitekim freelance çalışmayı tercih edenlerin iş yerindeki mobing, fazla mesai saati, düşük ücret, işsizlik ve ek gelir gibi nedenlerle tercih ettikleri sonucuna ulaşmaktadır. Fakat böyle bir sonuca görüşmecilerinin ifadelerine yer vermektense daha çok kendi gözlemlerinden yola çıkarak varmaktadır. Oysa bu durumun katılımcılar tarafından nasıl tecrübe edildiği ve neden böyle düşündükleri çeşitli katılımcı bulgularıyla daha fazla desteklenebilirdi. Ayrıca yazar, freelance çalışanların rutin bir çalışma tarzına sahip olmamalarının kişisel

gelişim kitapları ve blog yazıları tarafından sürekli yeteneklerini keşfedecekleri, potansiyellerini ortaya çıkarabilecekleri bir esneklik olarak teşvik edilmesini “özgürlük fantazisi” yarattığı için eleştirmektedir (s. 61). Yazarın vurguladığı diğer önemli nokta ise freelance çalışmada formel bir güvencenin yerini networkün almasıdır. Dolayısıyla yazar neoliberal söylemin, freelance çalışmadaki sosyoekonomik farklılıkları ve eşitsizlikleri görmezden gelmek bir tarafa network gibi meşrulaştırıcı söylemler üreterek sınıfsal farkları yerinden ettiğini bunun da özneyi siyasi bir çıkmaza sürüklediğini savunmaktadır. Bu analiz özellikle farklı sosyal sermayeye sahip freelance çalışanlar arasındaki eşitsizlikleri ortaya çıkarması açısından oldukça önem taşımaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde daha çok neoliberal özgürlük söylemlerinin freelance çalışanlar üzerinde nasıl etkiler yarattığına odaklanılmaktadır. Bu bağlamda freelance çalışanlarda kaygı, suçluluk ve utanç gibi duyguların daha çok ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ayrıca özellikle freelance çalışmanın toplumsal olarak kabulünde yaşanan zorluklara da değinilmektedir. Aileler işi genellikle mesaili ve tam zamanlı bir çalışma olarak tanımlamaktadırlar. Dolayısıyla freelance çalışanlar, ailelerine ya da genel olarak çevrelerine yaptıkları işi ifade etmekte zorluk çekmektedirler. Yazar, ofissiz çalışmanın neden olduğu tüm bu olumsuz durumlardan çıkmanın çözüm yolunun ofise dönmek olmadığını da belirtmektedir. Çözümün güvenceyi ne neoliberalizmin yarattığı kişilerarası bir meselede ne de 9/6 mesaili bir iş ilişkisinde aramak gerekmediğini düşünmektedir (s. 98). Çünkü ona göre çözüm, freelance çalışanların öz örgütlenme biçimlerinde, Dünyada Mekân ve Ofissizler gibi örneklerin sağladığı dayanışma ağı pratiklerinde aranmalıdır.

Birinci ve ikinci bölümde oluşturulan kavramsal kuramsal tartışma üçüncü bölümde devam etmektedir. Burada yazar, freelance çalışanların sınıfsal farklılıklarına vurgu yaparak bir analiz yapmaktadır. Bu noktada Resnick ve Wolff’un “süreç olarak sınıf” kavramsallaştırmasından faydalanılarak sınıfı iktidar mülkiyet ilişkisinden ziyade diğer toplumsal faktörlerle de ilişkili, dönüşüme ve çatışmaya açık bir süreç olarak değerlendirmektedir (s. 103). Dolayısıyla yazar freelance çalışanları tek ve belirli bir sınıf kategorisine koymaktansa içerisinde farklı aşamaları içeren “süreç olarak sınıf” kategorisinde değerlendirir. Yazar, bu sürece ilişkin çeşitli sınıflandırmalar da yapmakta ve yoğun teorik bir sınıf analizine değinmektedir. Dördüncü bölümde ise yine kuramsal tartışmalar bulunmakla birlikte bulgulara daha sık yer verilmektedir. Bu bağlamda freelance çalışanların iş ve iş dışı hayatlarıyla kurdukları ilişkilere ve deneyimlere odaklanılmaktadır. Buradan hareketle işin tanımına, anlamına ve işlevine ilişkin çeşitli tartışmalara yer verilmektedir. Genel olarak freelance çalışanların iş ve iş dışı ayrımını yapmakta oldukça zorlandıkları ve bu ilişkilerin iç içe geçtiği ortaya

konulmaktadır. Özellikle dikkat çeken nokta, freelance çalışan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle daha dezavantajlı konumda olduklarıdır.

Son bölümde ise daha çok pandemi süreciyle evden çalışmaya başlayan beyaz yakalıların ofissiz çalışma deneyimlerine yer verilmektedir. Buradan hareketle ofissizleşen emeğe odaklanan yazar, freelance çalışanlar ile beyaz yakalı evden çalışan kişiler arasında yalnızlaşma ve bireyselleşme başta olmak üzere güvencesizlik gibi esnek çalışma modelinin neden olduğu dezavantajlı durumlar dolayısıyla ortaklıklar kurmaktadır. Dolayısıyla bu dezavantajlardan kurtulmak için ofissizleşen emeğin örgütlenmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Freelance Emek: Ofissiz Çalışmanın Sınıfsallığı, freelance emeğin farklı sınıfsal boyutlarını ortaya koymak ve freelance çalışanların sınıfsal konumlarına ilişkin bir yaklaşım sunması açısından önemli bir kaynaktır. Fakat kitabın neredeyse her bölümünde yoğun teorik tartışmalara yer verilmiş olması zaman zaman tekrara düşülmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu durum kitabın üslubunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca bu teoriler, bulgularla desteklenerek analiz edilmesi noktasında yetersiz kalmıştır. Yazar, katılımcı bulgularından daha çok kendisinin Dünya’da Mekân ve Ofissizler platformlarındaki deneyimleri ve gözlemlerinden yola çıkarak analizler yapmaktadır. Bu durum, araştırmacının çalıştığı konunun öznesi olmasından kaynaklı olarak olguyu nesneleştirmekte zorluk yaşamış olmasıyla ilişkili olabilir.

Kaynakça | References

İlyas, Ö. (2022). *Freelance emek: Ofissiz çalışmanın sınıfsallığı*. İletişim Yayınları.